

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

**KARTA EVROPIANE
E GJUHËVE KRAHINORE OSE
TË PAKICAVE**

Raport shpjegues

**ALBANIAN VERSION
UNOFFICIAL TRANSLATION
VERSION ALBANAISE
TRADUCTION NON OFFICIELLE**

Raport shpjegues

Hyrje

1. Shumë shtete evropiane kanë në territorin e tyre grupe autoktone të vendosura në bazë krahinash që flasin një gjuhë të ndryshme nga gjuha e shumicës së popullsisë. Kjo ka ardhur si pasojë e proceseve historike, sipas të cilave formimi i shteteve nuk ka ndodhur mbi bazën e linjave të qarta të lidhura me gjuhën dhe komunitetet e vogla janë gllabëruar nga komunitetet më të mëdha.

2. Situata demografike e gjuhëve të tilla krahinore ose të pakicave ndryshon shumë nga disa mijë folës në disa milionë folës, dhe po kaq e larmishme është dhe e drejta dhe praktika e shteteve individuale në lidhje me to. Por, ajo çfarë kanë të përbashkët shumë vende është niveli i pasigurisë, që në disa raste është më i lartë dhe në disa të tjera më i ulët. Më tej, pavarësisht se si ka qenë situata në të shkuarën, në ditët e sotme kërcënimet me të cilat hasen këto gjuhë krahinore ose pakicash shpesh shkaktohen të paktën po aq nga pashmangshmëria e ndikimit standardizues të civilizimit modern, veçanërisht të medias, sa edhe nga mjedisi jo miqësor ose një politikë asimiluese e qeverisë.

3. Për shumë vite organe të ndryshme të Këshillit të Evropës kanë shprehur shqetësim në lidhje me situatën e gjuhëve krahinore ose të gjuhëve të pakicave. Është e vërtetë se Konventa për Mbrojtjen e të Drejtave dhe të Lirive Themelore të Njeriut në nenin 14 parashikon parimin e mosdiskriminimit, duke parashikuar në veçanti aspektin e gëzimit të të drejtave dhe lirive të garantuara nga Konventa, duke përfshirë çdo diskriminim të shkaktuar nga gjuha ose lidhja me një pakicë kombëtare. Megjithatë shumë e rëndësishme, Konventa krijon vetëm një të drejtë për individët për të mos qenë objekt diskriminimi, por nuk krijon një sistem mbrojtje pozitive për gjuhët e pakicave dhe komuniteteve që i përdorin këto gjuhë, siç është theksuar nga Asambleja Konsultative që në vitin 1957 në Rezolutën nr. 136. Në vitin 1961, në Rekomandimin 285, Asambleja Parlamentare bëri thirrje për hartimin e një mase mbrojtëse për të plotësuar Konventën Evropiane në mënyrë që të sigurohen të drejtat e pakicave për të gëzuar kulturën e tyre, për të hapur shkollat e tyre e kështu me radhë.

4. Më pas, në vitin 1981, Asambleja Parlamentare e Këshillit të Evropës miratoi Rekomandimin 928 për problemet arsimore dhe kulturore dhe dialektet në Evropë, dhe në të njëjtin vit Parlamenti Evropian miratoi një rezolutë për të njëjtat çështje. Të dyja dokumentet arritën në përfundimin se ishte e nevojshme të hartohej një kartë e gjuhëve dhe kulturave krahinore ose të pakicave.

5. Mbi bazën e këtyre rekomandimeve dhe rezolutave, Konferenca e Përhershme e Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Evropës (CLRAE) vendosi të merrte përsipër përgatitjen e Kartës Evropiane për Gjuhët Krahinore dhe të Pakicave, për shkak të pjesës që pritej të luhej nga organet lokale dhe krahinore në lidhje me gjuhët dhe kulturat në nivel vendor dhe rajonal.

6. Puna paraprake për hartimin e Kartës përfshiu një sondazh për situatën aktuale të gjuhëve krahinore dhe të pakicave në Evropë si dhe organizimin në vitin 1984 e një seance dëgjimore me publikun, ku morën pjesë 250 njerëz që përfaqësonin mbi 40 gjuhë. Hartimi fillestar i kartës u krye me ndihmën e një grupi ekspertësh. Ky grup ekspertësh mori pjesë në procesin e hartimit të Kartës duke pasur parasysh interesin e fortë dhe të vazhdueshëm të Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës dhe të Parlamentit Evropian për këtë çështje. Më pas u mbajtën kontakte të vazhdueshme me anëtarët kompetentë të grupit të ekspertëve.

7. Së fundmi, në Rezolutën e saj nr. 192 (1988), Konferenca e Përhershme propozoi tekstin e Kartës që u projektua të kishte statusin e një konvente.

8. Në vijim të kësaj iniciative, e cila u mbështet nga Asambleja Parlamentare në Opinionin e saj nr. 142 (1988), Komiteti i Ministrave krijoi një komitet të përkohshëm ekspertësh për gjuhët rajonal ose të pakicave në Evropë (CAHLR), me detyrën e hartimit të një karte duke pasur parasysh tekstin e Konferencës së Përhershme. Ky komitet ndërqeveritar filloi punë në fund të vitit 1989. Në kuadër të punës së tyre si nxitës të këtij projekti, në mbledhjet e komisionit ishin të pranishëm si CLRAE dhe Asambleja Parlamentare. Para se t'ia dërgonte tekstin përfundimtar Komitetit të Ministrave në vitin 1992, CAHLR u

konsultua dhe mori parasysh opinionet e shumë komisioneve përgjegjëse të specializuara brenda Këshillit të Evropës (komisionit të kulturës, arsimit, të drejtave të njeriut, bashkëpunimit ligjor, çështjeve të krimeve, organeve vendore dhe rajonale, medias) si dhe të Komisionit Evropian për Demokracinë nëpërmjet Ligjit.

9. Karta u miratua si Konventë nga Komiteti i Ministrave në takimin e 478-të të Zëvendës Ministrave më 25 qershor 1992 dhe u hap për nënshkrim më 5 nëntor 1992 në Strasburg.

Aspekte të përgjithshme

Objektivat e Kartës

10. Siç është bërë e qartë dhe në Preambulë, qëllimi kryesor i Kartës është aspekti kulturor. Qëllimi i saj është mbrojtja dhe nxitja e gjuhëve krahinore dhe të pakicave si një aspekt i kërcënuar i trashëgimisë kulturore të Evropës. Për këtë arsye, ajo jo vetëm përmban një klauzolë mosdiskriminimi që lidhet me përdorimin e këtyre gjuhëve, por parashikon dhe masa që ofrojnë mbështetje aktive për to: qëllimi është sigurimi sa më shumë të jetë i mundur i përdorimit të gjuhëve krahinore dhe të pakicave në arsim dhe media dhe lejimi i përdorimit të tyre në ambientet gjyqësore dhe administrative, në jetën ekonomike dhe sociale dhe në aktivitete kulturore. Vetëm në këtë mënyrë mund të krijohet pak kompensim për këto gjuhë për kushtet e pafavorshme që ato kanë kaluar në të shkuarën dhe vetëm në këtë mënyrë këto gjuhë mund të ruhen dhe të zhvillohen si instrument jetësor për identitetin kulturor të Evropës.

11. Karta parashikon mbrojtjen dhe zhvillimin e gjuhëve krahinore ose të pakicave, jo të pakicave gjuhësore. Për këtë arsye, theksi vihet në dimensionin kulturor dhe përdorimin e një gjuhë krahinore ose pakice në të gjitha aspektet e jetës së folësve të saj. Karta nuk përcakton të drejta individuale ose kolektive për folësit e gjuhëve krahinore ose të pakicave. Pavarësisht nga kjo, detyrimet e palëve në lidhje me statusin e këtyre gjuhëve dhe të legjislationit të brendshëm që do të duhet të prezantohet në përputhje me Kartën do të kenë ndikim të dukshëm mbi situatën e komuniteteve të përfshira dhe të anëtarëve të tyre individualë.

12. CLRAE e përpiloi dhe e paraqiti projekt kartën para ndryshimeve rrënjësore në Evropën Qendrore dhe Lindore dhe nën dritën e nevojave të vendeve të cilat në atë kohë ishin shtete anëtare të Këshillit të Evropës. Gjithsesi, rëndësia e Kartës dhe qasja e saj ndaj situatës të shteteve të Evropës Qendrore dhe Lindore është konfirmuar deri në ditët e sotme nga interesa të konsiderueshme të shprehura nga përfaqësues të këtyre shteteve gjatë përcaktimit të standardeve evropiane për këtë çështje.

13. Ndërsa projekt karta nuk merret me problemin e kombësive që aspirojnë pas pavarësisë dhe ndryshimeve të kufijve, ajo mund të pritët të ndihmojë në mënyrë të matshme dhe realiste në lehtësimin e problemit të pakicave gjuhët e të cilave përbëjnë tiparin e tyre dallues, duke u bërë atyre të mundur të ndihen rehat në shtetin ku i ka vendosur historia. Larg përforsimit të tendencave çintegruese, rritja e mundësisë së përdorimit të gjuhëve krahinore dhe të pakicave në sfera të ndryshme të jetës nuk bën gjë tjetër veçse i inkurajon grupet që i falsin këto gjuhë të lënë pas mllëfin e së shkuarës, i cili i ka penguar të pranojnë vendin e tyre në vendin ku jetojnë specifikosh e në Evropë në përgjithësi.

14. Në këtë kuadër duhet të theksohet se Karta nuk trajton marrëdhënien ndërmjet gjuhëve zyrtare dhe gjuhëve krahinore ose të pakicave përsa i përket konkurrencës apo antagonizmit. Përkundrazi, ajo përdor me qëllim një qasje ndërkulturore dhe shumëgjuhësore në të cilën secila kategori gjuhësh zë vendin e saj. Kjo qasje korrespondon plotësisht me vlerat e përqafulara tradicionalisht nga Këshilli i Evropës dhe përpjekjet e tij për të nxitur marrëdhënie më të afërt ndërmjet kombeve, bashkëpunim më të madh evropian dhe kuptim më të mirë ndërmjet grupeve të ndryshme të popullsisë brenda një shteti mbi një bazë ndërkulturore.

15. Karta nuk trajton situatën e gjuhëve të reja dhe shpesh jo evropiane të cilat mund të kenë dalë në shtetet nënshkruese si rezultat i rrjedhave migruese të kohëve të fundit, të cilat shpesh shkaktohen nga motive ekonomike. Në rastin e popullsisë që i flasin këto gjuhë dalin probleme specifike integrimi. CAHLR ishte e mendimit se këto çështje duhet të trajtohen veçmas, dhe nëse është e nevojshme dhe në një instrument specifik ligjor.

16. Së fundmi, mund të theksohet se disa shtete anëtare të Këshillit të Evropës zbatojnë politika që shkojnë shumë më tej se disa nga kërkesat e Kartës. Dispozitat e kartës nuk kanë në asnjë mënyrë qëllim t'i pengojnë këto shtete nga e drejta e tyre për të plotësuar këto kërkesa që shkojnë përtej asaj çfarë parashikohet në Kartë.

Konceptet dhe qasja bazë

Koncepti i gjuhës

17. Koncepti i gjuhës siç përdoret në Kartë përqendrohet kryesisht në funksionon kulturor të gjuhës. Kjo është arsyeja pse gjuha nuk përkufizohet subjektivisht në mënyrë të tillë që të përbëjë një të drejtë individuale, që është e drejta e të folurit "të gjuhës tënde", duke ia lënë në dorë çdo individ të përcaktojë këtë gjuhë. Nuk vendoset as dhe ndonjë lidhje ndërmjet një përkufizimi politiko-social ose etnik duke e përshkruar një gjuhë si motorin e një grupi të caktuar social ose etnik. Si pasojë, Karta është në gjendje të shmangë përkufizimin e konceptit të pakicave gjuhësore, pasi qëllimi i saj nuk është parashikimi i të drejtave të grupeve të pakicave etnike dhe/ose kulturore, por të mbrojtje dhe të nxisë gjuhët krahinore dhe të pakicave si të tilla.

Terminologjia e përdorur

18. Duke marrë parasysh dhe shprehje të tjera, të tilla si "gjuhë më pak të përhapura", CAHLR përzgjedhi termin "gjuhë krahinore ose pakicash". Mbiemri "krahinore" tregon gjuhët e folura në një pjesë të kufizuar të territorit të një shteti, brenda të cilit, këto gjuhë mund të fliten dhe nga pjesa më e madhe e qytetarëve. Termi "pakicash" i referohet situatave në të cilat gjuha flitet nga persona që nuk janë të përqendruar në një pjesë të caktuar të territorit të një shteti, ose kut ajo flitet nga një grup personash, të cilët, megjithëse të përqendruar në një pjesë të territorit të një shteti, numerikisht janë më të paktë se popullsia e të njëjtit rajon që flet gjuhën e shumicës së shtetit. Pra, të dyja këto fjalë i referohen kritereve faktike jo nocioneve ligjore, dhe në çdo rast lidhen me situatën në një shtet të caktuar (për shembull, një gjuhë pakice në një shtet mund të jetë një gjuhë shumice në një shtet tjetër).

Mungesa e dallimit ndërmjet "kategorive" të ndryshme të gjuhëve krahinore ose të pakicave

19. Hartuesit e Kartës u hasën me problemin e dallimeve kryesore që ekzistojnë në situatat e gjuhëve krahinore dhe të pakicave në Evropë. Disa gjuhë mbulojnë një zonë relativisht të madhe territori, fliten nga një popullsi e madhe dhe gëzojnë një aftësi të konsiderueshme zhvillimi dhe stabiliteti kulturor; gjuhë të tjera fliten vetëm nga një përqindje e vogël e popullsisë në një territor të kufizuar, ose në një kuadër shumë të kufizuar pakice me mundësi shumë të cenuara të mbijetesës dhe zhvillimit.

20. Pavarësisht nga kjo, u vendos të mos bëheshin përpjekje për përcaktimin e kategorive të ndryshme të gjuhëve sipas situatave të tyre objektive, pasi kjo qasje nuk do të ishte e drejtë për larminë e situatave gjuhësore në Evropë. Në praktikë, çdo gjuhë krahinore ose pakice përbën një rast të veçantë dhe nuk ka kuptim që të përiqemi t'i fusim me forcë gjuhën në grupe të dallueshme. Zgjidhja e miratuar ishte ruajtja e një nocioni të vetëm të gjuhëve krahinore dhe të pakicave, ndërsa shtetet lejohen të hartojnë angazhimet e tyre në varësi të situatës së çdo gjuhe krahinore ose pakice.

Mungesa e një liste gjuhësh krahinore ose pakicash në Evropë

21. Karta nuk specifikon se cila gjuhë evropiane i korrespondon konceptit të gjuhëve krahinore dhe të pakicave siç përcaktohet në nenin e parë. Në fakt, sondazhi paraprak i situatës gjuhësore në Evropë, i kryer nga Konferenca e Përhershme e Autoriteteve Vendore dhe Rajonale, i shtyu autorët e Kartës të mos hartonin një listë gjuhësh krahinore ose pakicash. U ra dakord se pavarësisht sa ekspertë të ishin hartuesit e kësaj liste, ajo do të bëhej pa diskutim objekt debatesh për shkaqe gjuhësor edhe shkaqe të tjera. Plus, vlera e saj do të ishte e kufizuar, pasi në çdo rast në lidhje me masat specifike të Pjesës III të Kartës, u lihet palëve gjerësisht në dorë të përcaktojnë se cilat dispozita zbatohen në cilën gjuhë. Karta parashton zgjidhjet e nevojshme për situata të ndryshme të gjuhëve krahinore dhe të pakicave, por nuk paragjykon se

cila është situata specifike në rastet konkrete.

Struktura e Kartës

22. Nga njëra anë, Karta krijon një grup bazë parimesh, të dhëna në Pjesën II, të cilat janë të zbatueshme për të gjitha gjuhët krahinore dhe të pakicave. Në anën tjetër, Pjesa III e Kartës përmban disa dispozita specifike që lidhen me vendin e gjuhës krahinore ose të pakicës në sektorë të ndryshëm të jetës së komunitetit: brenda disa kufijve, shtetet anëtare janë të lira të përcaktojnë se cila nga këto dispozita zbatohet për secilën nga gjuhët e folura brenda kufijve të tyre. Për më tepër, disa dispozita përfshijnë disa opsione me shkallë të ndryshme rreptësie, secila prej të cilave duhet të zbatohet “në përputhje me situatën e secilës gjuhë”.

23. Ky fleksibilitet merr parasysh dallimet e mëdha në situatat *de facto* të gjuhëve krahinore ose të pakicave (numrin e folësve, shkallën e fragmentarizmit, etj.). Ai merr parasysh dhe kostot që dalin nga shumë nga dispozitat dhe kapacitetin e ndryshëm administrativ dhe financiar të shteteve të Evropës. Në këtë aspekt është e rëndësishme që shtetet të lejohen të shtojnë elemente të reja në angazhimet e tyre në një etapë më të vonë kur të zhvillohet situata e tyre ligjore ose kur të lejohen rrethanat e tyre financiare.

24. Së fundmi, Pjesa IV e Kartës përmban dispozita zbatuese, ku përfshihet në veçanti krijimi i një komiteti evropian ekspertësh për të monitoruar zbatimin e Kartës.

Komente për dispozitat e Kartës

Preambula

25. Preambula parashtron arsyet e hartimit të Kartës dhe shpjegon qasjen e filozofisë bazë të saj.

26. Qëllimi i Këshillit të Evropës është të arrijë një unitet më të madh ndërmjet shteteve anëtare në mënyrë që të zhvillohet trashëgimia dhe idealet e tij të përbashkëta. Diversiteti gjuhësor është një ndër elementët më të vyer të trashëgimisë kulturore evropiane. Identiteti kulturor i Evropës nuk mund të ndërtohet mbi bazën e standardizimit gjuhësor. Përkundrazi, mbrojtja dhe forcimi i gjuhëve tradicionale krahinore dhe të pakicave të saj përfaqëson një kontribut në ndërtimin e Evropës, e cila, sipas idealeve të shteteve anëtarë të Këshillit të Evropës, mund t'i ketë themelet vetëm në parimet pluraliste.

27. Preambula i referohet Konventës Ndërkombëtare të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat Civile dhe Politike dhe Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Për më tej, ajo citon angazhimet e një natyre politike të miratuar brenda kuadrit të Konferencës për Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë. Duke pasur parasysh dobësitë aktuale të disa nga gjuhëve historike krahinore ose të pakicave në Evropë, vetëm thjesht ndalimi i diskriminimit të përdoruesve të këtyre gjuhëve nuk përbën garanci të mjaftueshme mbrojtje. Mbështetja e posaçme që reflekton interesat dhe dëshirat e përdoruesve të këtyre gjuhëve është thelbësore për ruajtjen dhe zhvillimin e tyre.

28. Qasja e kartës respekton parimet e sovranitetit kombëtar dhe integritetit territorial. Secilit shtet i kërkohet të marrë parasysh realitetin kulturor dhe social dhe nuk bëhet fjalë fare për sfidimin e ndonjë rendi politik ose institucional. Përkundrazi, për shkak se shtetet anëtare i pranojnë strukturat territoriale dhe shtetërore siç janë ata besojnë se brenda çdo shteti, por në mënyrë të harmonizuar, është e nevojshme të merren masa për të zhvilluar gjuhët e një natyre krahinore ose pakicash.

29. Afirmimi i parimit të ndërkulturalizmit dhe shumëgjuhësisë shërben për heqjen e keqkuptimeve në lidhje me qëllimet e Kartës, të cilat në asnjë mënyrë nuk kërkojnë forcimin e asnjë lloji ndarje të grupeve gjuhësore. Përkundrazi, njihet se në çdo shtet është e nevojshme të njihet gjuha zyrtare (ose njëra nga gjuhët zyrtare); si pasojë, asnjë nga dispozitat e Kartës nuk duhet të interpretohet se ka si synim të krijojë pengesa për njohjen e gjuhëve zyrtare.

Pjesa I – Dispozita të përgjithshme

Neni 1 – Përkufizime

Përkufizimi i “gjuhëve krahinore ose të pakicave” (neni 1, paragrafi a)

30. përkufizimi i përdorur në Kartë thekson tri aspekte:

Gjuhët që tradicionalisht përdoren nga shtetasit e një shteti:

31. Qëllimi i Kartës nuk është zgjidhja e problemeve që dalin nga fenomenet e migracionit të kohëve të fundit që ka çuar në krijimin e grupeve që flasin një gjuhë të huaj në vendin ku kanë migruar, ose, disa herë, në vendin e origjinës në rast kthimi. Në veçanti, Karta nuk trajton fenomenin e grupeve jo-evropiane që kanë migruar kohët e fundit në Evropë dhe marrin kombësinë e një shteti evropian. Shprehjet “gjuhët historike krahinore ose të pakicave të Evropës” (shih paragrafin e dytë të preambulës) dhe gjuhët “e përdorura tradicionalisht” në atë shtet (neni 1, paragrafi a) dëshmojnë qartë se Karta mbulon vetëm gjuhët historike, pra gjuhët që janë folur për një kohë të gjatë në shtetin në fjalë.

Gjuhët e ndryshme:

32. Këto gjuhë duhet të dallohen qartë nga gjuha tjetër ose gjuhët e tjera të folura nga pjesa tjetër e popullsisë së një shteti. Karta nuk trajton variantet lokale ose dialektet e ndryshme të së njëjtës gjuhë. Karta nuk shprehet as për çështjen shpeshherë të debatueshme për pikën se kur forma të ndryshme shprehje përbëjnë gjuhë të ndryshme. Kjo çështjet i takon trajtimeve strikte gjuhësore, por edhe fenomeneve psiko-sociologjike dhe politike të cilat mund të prodhojnë në çdo rast një përgjigje të ndryshme. Si rezultat, u lihet organeve përkatëse brenda shteteve anëtare që, në përputhje me proceset e tyre demokratike, të përcaktojnë se në çfarë pike një formë shprehje përbën një gjuhë të veçantë.

Baza territoriale:

33. Gjuhët e trajtuara nga Karta janë kryesisht gjuhë territoriale, pra gjuhë që tradicionalisht përdoren në një zonë të caktuar gjeografike. Kjo është arsyeja pse Karta kërkon të përkufizojë “territorin në të cilin përdoret gjuha krahinore ose e pakicës”. Ky territor nuk është vetëm territori brenda të cilit është dominuese ose flitet gjuha nga shumica pasi shumë gjuhë janë bërë gjuhë pakicash dhe në zona ku ata kanë bazën e tyre tradicionale territoriale. Arsyeja pse karta merret me gjuhët që kanë një bazë territoriale është se pjesa më e madhe e masave të cilat mbrohen prej saj kanë të nevojshme përkufizimin e një fushe gjeografike zbatimi dhe jo shtetin si të tërë. Sigurisht që ka situata në të cilat fliten më shumë se një gjuhë krahinore ose pakicash në një territor të caktuar. Karta i mbulon dhe këto situata.

Përkufizimi i territorit të një gjuhe krahinore ose pakice (neni 1, paragrafi b)

34. Territori të cilit i referohet Karta është territori ku flitet në nivel domethënës një gjuhë krahinore ose pakice, dhe në rast se gjuha flitet vetëm nga një pakicë e cila që korrespondon me bazën e saj historike. Për shkak se termat e përdorur në këtë Kartë në këtë aspekt janë pashmangshmërisht shumë fleksibël, i takon çdo shteti të përcaktojë në mënyrë më të saktë dhe në frymën e Kartës nocionin e territorit të gjuhëve krahinore ose të pakicave, duke marrë parasysh dispozitat e Nenit 7, paragrafi 1.b, në lidhje me mbrojtjen e territorit të gjuhëve krahinore dhe të pakicave.

35. Një shprehje kyçe e kësaj dispozite është “numri i njerëzve që justifikojnë miratimin e masave të ndryshme mbrojtëse dhe nxitëse”. Autorët e Kartës kanë shmangur përcaktimin e një përqindje fikse folësish të një gjuhe krahinore ose pakice në të cilën ose mbi të cilën duhet të zbatohen masat e parashikuara në Kartë. Ata preferuan t’ia linin në dorë shteteve anëtare të vlerësonin, brenda frymës së Kartës, në përputhje me natyrën e secilës nga masat e parashikuara, numrin e nevojshëm të folësve të një gjuhe që kërkohet për miratimin e masës në fjalë.

Përkufizimi i "gjuhëve jo territoriale" (neni 1, paragrafi c)

36. "Gjuhët jo territoriale" përjashtohen nga kategoria e gjuhëve krahinore ose të pakicave pasi atyre u mungon baza territoriale. Gjithsesi, në aspekte të tjera, ato korrespondojnë me përkufizimin e nenit 1, paragrafi a, duke qenë se janë gjuhë që tradicionalisht përdoren në territorin e shtetit nga qytetarët e shtetit. Shembuj të gjuhëve jo territoriale janë gjuha jidish dhe romanishtja.

37. Në mungesë të bazës territoriale, mbi këto gjuhë mund të aplikohet vetëm një pjesë e kufizuar e Kartës. Më veçanërisht, pjesa më e madhe e dispozitave të Pjesës III ka si synim të mbrojtje ose nxirje gjuhët krahinore ose të pakicave në lidhje me territorin në të cilin ata janë përdorur. Pjesa II mund të zbatohet më lehtë mbi gjuhët jo territoriale, por mbi bazë reciproke (*mutatis mutandis*) dhe sipas kushteve të parashikuara në nenin 7, paragrafi 5.

Neni 2 – Angazhimet

38. Neni 2 bën dallimin ndërmjet dy pjesëve kryesore të Kartës, përkatësisht të Pjesës II dhe Pjesës III.

Zbatimi i Pjesës II (neni 2, paragrafi 1)

39. Pjesa II është e përgjithshme në objekt dhe zbatohet në tërësi për të gjitha gjuhët krahinore ose të pakicave të folura në territorin e një shteti palë. Duhet të theksohet se përforsimi i shprehjes "sipas situatës së secilës gjuhë" tregon se kjo pjesë është hartuar për t'u kujdesur për larminë shumë të pasur të situatave gjuhësore që mund të hasen në shtete të ndryshme evropiane dhe brenda çdo shteti. Në veçanti, në paragrafin e parë shteteve palë u kërkohet të angazhohen të harmonizojnë politikat, legjisllacionin dhe praktikën e tyre me disa parime dhe objektiva. Këto të fundit janë të kufizuara në mënyrë shumë të përgjithshme dhe u lejojnë shteteve në fjalë të drejtën e përdorimit të një larmie të gjerë masash për interpretimin dhe zbatimin e tyre (shih shpjegimet më poshtë në lidhje me Pjesën II).

40. Megjithëse shtetet anëtare nuk kanë të drejtë t'i japin ose t'i refuzojnë një gjuhë statusin e gjuhës krahinore ose të pakicës i cili garantohet në Pjesën II të Kartës, shtetet anëtare janë organet përgjegjëse për zbatimin e Kartës, për të vendosur nëse forma e shprehjes e përdorur në një fushë të caktuar të territorit të tyre ose nga një grup i veçantë i shtetasve të tyre përbën një gjuhë krahinore ose pakicash brenda kuptimit të Kartës.

Zbatimi i Pjesës III (neni 2, paragrafi 2)

41. Qëllimi i Pjesës III është përkthimi i parimeve të përgjithshme të përfshira në Pjesën II në rregulla të sakta. Kjo pjesë është e detyrueshme për ato shtete kontraktuese të cilat, përveç dispozitave të Pjesës II, angazhohen të zbatojnë dispozitat e Pjesës III të përzgjedhura prej tyre. Për të lejuar zbatimin e Kartës në situata të ndryshme gjuhësore që hasen në shtete të ndryshme evropiane, autorët e Kartës kanë parashikuar një rregullim të dykrahshëm; së pari, shtetet janë të lira të përcaktojnë gjuhët për të cilat janë dakord për të zbatuar Pjesën III dhe, së dyti, për secilën nga gjuhët për të cilën pranojnë të zbatohet Karta ata mund të përcaktojnë dispozitat e Pjesës III që i bashkëngjisin këtyre gjuhëve.

42. Një shtet kontraktues ka mundësi, pa nëpërkëmbur frymën e Kartës, të njohë praninë e një gjuhë krahinore ose pakice në territorin e tij, por të konsiderojë si të preferueshme mosdhënien e përfitimeve që rrjedhin nga dispozitat e Pjesës II të Kartës për këtë gjuhë për arsye që janë në gjykimin e tij. Është e qartë se arsyet që e çojnë një shtet të përjashtojë plotësisht një gjuhë krahinore ose pakice të njohur nga përfitimet e Pjesës III duhet të jenë arsye që janë në përputhje me frymën, objektivat dhe parimet e Kartës.

43. Kur një shtet ka rënë dakord të zbatojë dispozitat e Pjesës III për një gjuhë krahinore ose pakice të folur në territorin e tij, atij do t'i duhet të përcaktojë se cilët paragrafë të Pjesës III do të zbatohen për atë gjuhë të veçantë krahinore ose pakice. Sipas paragrafit 2 të nenit 2, palët angazhohen të zbatojnë të paktën 35 paragrafë ose nënparagrafë të përzgjedhura ndërmjet dispozitave të Pjesës III. Roli i shtetit në përzgjedhjen ndërmjet paragrafëve të ndryshëm është në përjashtjen e Kartës sa më afër të jetë e mundur me kuadrin e veçantë të secilës gjuhë krahinore ose pakice.

44. Për këtë qëllim kushtet e parashikuara në nenin 2, paragrafi 2 janë mbajtur në minimum për të lejuar shpërndarje të arsyeshme të angazhimeve të palëve ndërmjet neneve të ndryshme të Kartës, duke siguruar kështu se nenet nuk lënë pas dore asnjërën nga fushat kryesore të mbrojtjes së gjuhëve krahinore ose të pakicës (arsimin, organet gjyqësore, organet administrative dhe shërbimet publike, median, aktivitetet dhe ambientet kulturore, jetën ekonomike dhe sociale).

45. Shprehja “paragrafët ose nënparagrafët” i referohet dispozitave të caktuara të Kartës të cilat qëndrojnë më vete. Pra, nëse një shtet përzgjedh paragrafin 3 të nenit 9, ky paragraf do të numërohet si një njësi për qëllimet e nenit 2, paragrafi 2; e njëjta gjë zbatohet dhe në rast se një shtet pranon nënparagrafin g të nenit 8, paragrafi 1. Kur një paragraf ose nënparagraf i caktuar përmban disa opsione, përzgjedhja e një opsioni do të llogaritet si një nënparagraf për qëllimet e nenit 2, paragrafi 2. Për shembull, në nenin 8, nëse një shtet përzgjedh opsionin a.iii në paragrafin 1, ky tekst do të llogaritet si një “nënparagraf”. Pozicioni është i ndryshëm kur opsionet nuk janë detyrimisht alternativa, por mund të priten në mënyrë kumultive. Pra, në nenin 9, nëse një shtet përzgjedh opsionet a.iii dhe a. iv në paragrafin 1, këto tekste do të numërohen si dy nënparagrafe brenda kuptimit të nenit 2.

46. Qëllimi i këtyre opsioneve është prezantimi i një elementi shtesë fleksibiliteti në Kartë në mënyrë që të merren parasysh dallimet e mëdha në situata reale të gjuhëve krahinore ose të pakicave. Është e qartë se dispozita të caktuara që janë të zbatueshme në mënyrë perfekte mbi një gjuhë krahinore të përdorur nga një numër i madh folësish nuk janë të përshtatshme për një gjuhë pakicash të përdorur vetëm nga një numër i vogël njerëzish. Roli i shteteve është jo të zgjedhin në mënyrë arbitrare ndërmjet këtyre alternativave, por të gjejnë për çdo gjuhë krahinore ose pakice formulimin që i përshtatet më mirë karakteristikave dhe gjendjes së zhvillimit të asaj gjuhe. Qëllimi i këtyre formulimeve alternative shprehet shumë qartë në tekstin e neneve përkatëse të paragrafëve të Pjesës III, ku parashikohet se ata janë të zbatueshme “në përputhje me situatën e secilës gjuhë”. Po të flasim në përgjithësi dhe në mungesë të faktorëve të tjerë përkatës kjo nënkupton, për shembull, se sa më i madh të jetë numri i folësve të një gjuhe krahinore dhe pakicash dhe sa më shumë homogjene të jetë popullsia rajonale, aq më “i fortë” duhet të jetë opsioni që duhet të zbatohet; një alternativë më e dobët duhet të zbatohet vetëm nëse opsioni më i fortë nuk mund të aplikohet për shkak të situatës së gjuhës në fjalë.

47. Si rezultat, u takon shteteve të përzgjedhin dispozitat e Pjesës III që formojnë një kuadër koherent të përshtatshëm me situatën specifike të secilës gjuhë. Nëse duan, ata mund të miratojnë një kuadër të përgjithshëm që zbatohet për të gjitha gjuhët ose mbi një grup gjuhësh.

Neni 3 – Rregullime praktike

48. Neni 3 përshkruan procedurën për zbatimin e parimeve të dhëna në nenin 2: secili shtet kontraktues specifikon në instrumentin e tij të ratifikimit, pranimit, miratimit ose aderimit, së pari, ato gjuhë krahinore ose pakicash për të cilat zbatohet Pjesa III, dhe, së dyti, paragrafët e Pjesës III të përzgjedhur për zbatim për secilën gjuhë, duke qenë e kuptueshme se paragrafët e përzgjedhur nuk është e nevojshme të jenë të njëjtë për secilën gjuhë.

49. Karta, në nenin 2 të saj, nuk detyron pranimin e të dyja pjesëve, të Pjesës II dhe Pjesës III, pasi një shtet mund të mjaftohet me ratifikimin e konventës pa përzgjedhur asnjë gjuhë për qëllimet e zbatimit të Pjesës III. Në këtë rast zbatohet vetëm Pjesa II. Në përgjithësi fryma e Kartës kërkon që shtetet të përdorin mundësinë e ofruar nga Pjesa III, e cila përbën thelbin e mbrojtjes së ofruar nga Karta.

50. Po ashtu, është e qartë se në çdo kohë një palë mund të pranojë detyrime të reja, për shembull, për të shtrirë në një gjuhë shtesë krahinore ose pakice përfitimet e dispozitave të Pjesës III të Kartës ose duke u abonuar në emër të një gjuhe ose të gjitha gjuhëve të pakicave ose krahinore të folura në territorin e saj për paragrafë të Kartës të cilat më parë nuk ishin pranuar.

51. Formulimi i nenit 3 merr parasysh pozitën në disa shtete të caktuara anëtare në të cilat një gjuhë kombëtare që ka statusin e një gjuhe zyrtare të një shteti, ose në tërësi në territorin e tij ose pjesërisht, në aspekte të tjera mund të jetë në një situatë të krahasueshme me gjuhë të tjera krahinore ose pakicash të

dhëna në nenin 1, paragrafin a, pasi ajo përdoret për një grup që është numerikisht më i vogël se popullsia që përdor një gjuhë tjetër (ose gjuhë të tjera) zyrtare. Nëse një shtet dëshiron që një gjuhë e tillë që përdoret më pak të përfitojë nga masat e mbrojtjes dhe të nxitje së parashikuar në Kartë, atij i bëhet e mundur të përcaktojë zbatimin e Kartës mbi të. Kjo shtrirje e zbatimit të Kartës dhe mbi një gjuhë zyrtare është e aplikueshme për të gjitha nenet e Kartës, duke përfshirë dhe nenin 4, paragrafin 2.

Neni 4 – Regjimet ekzistuese të mbrojtjes

52. Ky nen lidhet me kombinimin e Kartës me legjislacionin e brendshëm dhe me marrëveshjet ndërkombëtare që parashikojnë status ligjor për pakicat gjuhësore.

53. Kur gjuhë të caktuara ose pakica të caktuara që i përdorin këto gjuhë gëzojnë një status të përcaktuar në legjislacionin e brendshëm ose në marrëveshjet ndërkombëtare, qëllimi i Kartës nuk është të ulë të drejtat dhe garancitë e njohura nga këto dispozita. Mbrojtja që ofrohet nga Karta është shtesë e të drejtave dhe garancive që jepen nga instrumente të tjera. Për zbatimin e të gjitha këtyre angazhimeve ku ekzistojnë dispozita konkurruese për të njëjtin subjekt, mbi pakicat ose gjuhët e përfshira duhet të zbatohen dispozitat më të favorshme. Pra, prania e dispozitave më kufizuese në legjislacionin e brendshëm ose në angazhimet ndërkombëtare nuk duhet të jetë pengesë për zbatimin e Kartës.

54. Paragrafi 1 i këtij neni lidhet me rastin specifik të të drejtave të garantuara nga Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut. Ai kërkon të përjashtojë mundësinë që ndonjëra nga dispozitat e Kartës mund të interpretohet në mënyrë të tillë që mënjanon mbrojtjen që i jepet individëve nga konventa të drejtave të njeriut.

Neni 5 – Detyrimet ekzistuese

55. Siç theksohet dhe në Preambulë, mbrojtja dhe nxitja e gjuhëve krahinore ose të pakicave që është objekti i Kartës duhet të zhvillohet brenda kuadrit të sovranitetit kombëtar dhe integritetit territorial. Në këtë aspekt, ky nen e bën të qartë se detyrimet ekzistuese të palëve mbeten të pandryshuara. Në veçanti fakti që një shtet duke ratifikuar Kartën ka hyrën në angazhime përse i përket gjuhëve krahinore ose të pakicave nuk mund të përdoret nga një tjetër shtet që ka interes të posaçëm për atë gjuhë, ose nga përdoruesit e gjuhës si pretekst për ndërmarrjen e veprimeve paragjyquese për sovranitetin dhe integritetin territorial të atij shteti.

Neni 6 – Informimi

56. Motivi për angazhimin për dhënien e informacionit që parashikohet në këtë nen qëndron në faktin se Karta nuk mund të bëhet kurrë plotësisht efektive nëse organet kompetente dhe organizatat dhe individët e interesuar nuk janë të ndërgjegjshëm për detyrimet që rrjedhin prej saj.

Pjesa II – Objektivat dhe parimet

(Neni 7)

Lista e objektivave dhe parimeve që përfshihen në Kartë (neni 7, paragrafi 1)

57. Këto dispozita lidhen me objektiva dhe parime që nuk janë rregulla precize zbatimi. Këto objektiva dhe parime mendohet se përbëjnë kuadrin e nevojshëm për ruajtjen e gjuhëve krahinore dhe të pakicave. Ato ndahen në gjashtë tituj kryesorë.

Njohja e gjuhëve krahinore ose të pakicave (neni 7, paragrafi 1.a)

58. Kjo është çështje e njohjes së ekzistencës së këtyre gjuhëve dhe e legjitimitetit të përdorimit të tyre. Kjo njohje nuk duhet të ngatërrohet me njohjen e një gjuhe si gjuhë zyrtare. Pranimi i ekzistencës së një gjuhe është parakusht për marrjen parasysh të tipareve dhe nevojave të saj specifike dhe për veprim në emër të saj.

Respektimi i zonës gjeografike të secilës gjuhë krahinore ose pakice (Neni 7, paragrafi 1.b)

59. Megjithëse Karta e konsideron të dëshirueshëm sigurimin e konsistencës ndërmjet territorit të një gjuhë krahinore ose pakice dhe një entiteti të përshtatshëm territorial dhe administrativ, është e qartë se ky objektivi nuk mund të arrihet në të gjitha rastet, pasi llojet e zgjidhjeve mund të jenë shumë komplekse dhe përcaktimi i entiteteve territoriale dhe administrative mund të varet me të drejtë nga faktorë të tjerë të ndryshëm nga përdorimi i gjuhës. Si pasojë, Karta nuk kërkon që territori i një gjuhë krahinore ose pakice të përkohet në të gjitha rastet me një njësi administrative.

60. Nga ana tjetër, Karta dënon praktikën që përdorin ndarjet territoriale për ta bërë përdorimin ose mbijetesën e një gjuhë më të vështirë, ose për të fragmentarizuar një komunitet gjuhësor në disa njësi administrative ose territoriale. Nëse njësitë administrative nuk mund të përshtaten sipas ekzistencës së gjuhëve krahinore ose të pakicës, ato duhet të paktën të mbeten neutrale dhe të mos kenë efekt negativ mbi gjuhë. Në veçanti, organet e pushtetit vendor dhe rajonal duhet të jenë në gjendje të japin përgjegjësitë e tyre në lidhje me këto gjuhë.

Nevoja për veprim pozitiv në përfitim të gjuhëve krahinore ose të pakicave (neni 7, paragrafi 1.c dhe d)

61. Sot është e qartë se duke pasur parasysh dobësitë e shumë gjuhëve krahinore ose të pakicave, vetëm thjesht ndalimi i diskriminimit nuk është i mjaftueshëm për të siguruar mbijetesën e tyre. Ato kanë nevojë për mbështetje pozitive. Kjo është ideja e shprehur në paragrafin 1.c. Në këtë paragraf u lihet shteteve të përcaktojnë mënyrën në të cilën ata kanë ndërmend të veprojnë për të nxitur gjuhët krahinore dhe të pakicave në mënyrë që t'i mbrojnë këto gjuhë, por kreu thekson se këto masa duhet të jenë të vendosura.

62. Më tej, siç parashikohet në paragrafin 1.d, kjo përpjekje për nxitje duhet të përfshijë veprim në favor të mundësisë së përdorimit të gjuhëve krahinore ose të pakicave lirshëm si me gojë dhe me shkrim, jo vetëm në jetën private dhe në marrëdhëniet individuale, por dhe në jetën e komunitetit, pra brenda kuadrit të institucioneve, aktiviteteve sociale dhe jetës ekonomike. Vendi që mund të zërë një gjuhë krahinore ose pakice në kuadrin publik varet dukshëm nga tiparet e saj të veçanta dhe ndryshon nga një gjuhë në tjetrën. Karta nuk parashikon objektiva precize në këtë aspekt, por ajo bën thirrje për një përpjekje për nxitje.

Garantimi i të mësuarit dhe studimit të një gjuhë krahinore ose të një pakice (neni 7, paragrafi 1.f dhe h)

63. Një faktor kyç në mbajtjen dhe ruajtjen e gjuhëve krahinore ose të pakicave është vendi që zënë ato në sistemin arsimor. Karta afirmon në Pjesën II parimin bazë, duke ua lënë dorë shteteve anëtare të përcaktojnë masat zbatuese. Gjithsesi, ajo u kërkon gjuhëve krahinore dhe të pakicave të jenë të pranishme “në të gjitha fazat e nevojshme” të sistemit arsimor. Organizimet për të dhënit mësim në gjuhët krahinore ose të pakicave pa dyshim që ndryshojnë shumë në varësi të nivelit përkatës të arsimit. Në veçanti, në disa raste, do të duhen të bëhen përcaktime për sa i përket mësimdhënies “në” gjuhën krahinore ose të pakicës dhe përcaktime vetëm për mësimin “e” gjuhës. Mund të mos merret parasysh mësimdhënia në gjuhën krahinore ose të pakicës në nivelet për të cilat gjuha nuk është e përshtatshme, duke marrë parasysh karakteristikat e saj të veçanta të saj.

64. Ndërsa paragrafi 1.f merret me përcaktimin ose garantimin e mësimdhënies në ose të gjuhës si një mjet transmetimi gjuhë, paragrafi 1.h parashikon nxitjen e studimeve dhe kërkimit për gjuhët krahinore ose të pakicave në nivel universiteti ose mjedisi tjetër ekuivalent, pasi një punë e tillë është shumë e rëndësishme për zhvillimin gjuhësor përsa i përket fjalorit, gramatikës dhe sintaksës. Nxitja e këtyre studimeve është pjesë e përpjekjes së përgjithshme për nxitjen e gjuhëve krahinore ose të pakicave në mënyrë që të inkurajohet progresi i tyre i brendshëm.

Lehtësitë që u jepen personave që nuk flasin gjuhë krahinore ose të pakicave të marrin njohuri mbi këto gjuhë (Neni 7, paragrafi 1.g)

65. Folësit e gjuhëve krahinore ose të pakicave e dinë se për realizimin e tyre personal ata duhet të

dinë gjuhën zyrtare. Por, në përputhje me rëndësinë që i jepet në preambulë vlerës së ndërkulturalizmit dhe shumëgjuhësisë, është e dëshirueshme që fryma e të qenit pranues ndaj shumë gjuhëve të mos jetë e kufizuar vetëm për folësit e gjuhëve krahinore ose të pakicave. Për të lehtësuar komunikimin dhe të kuptuarin ndërmjet grupeve të ndryshme gjuhësore në territoret ku ekzistojnë gjuhët krahinore ose të pakicave, palëve u bëhet thirrje të ofrojnë lehtësira për personat që nuk e kanë gjuhë mëme gjuhën krahinore ose të pakicës dhe ta mësojnë këtë gjuhë nëse dëshirojnë ta bëjnë këtë gjë.

66. Dihet gjerësisht se në disa shtete objektivi i organeve përkatëse është që gjuha krahinore duhet të jetë gjuha që normalisht dhe përgjithësisht flitet në rajon dhe merren masa për të siguruar njohjen e gjuhës dhe nga ata persona për të cilët gjuha krahinore ose e pakicës nuk është gjuha e nënës. Kjo politikë nuk bie në kundërshtim me Kartën, por nuk përbën qëllimin e paragrafit 1.g. Qëllimi i këtij paragrafi është thjeshtë të sigurojë depërtueshmëri më të madhe e të ndërsjellë ndërmjet grupeve gjuhësore.

Marrëdhëniet ndërmjet grupeve që flasin një gjuhë krahinore ose pakice (Neni 7, paragrafi 1.e dhe i)

67. Është e nevojshme që grupet që flasin të njëjtën gjuhë krahinore ose pakice të kenë mundësinë të angazhohen në shkëmbime kulturore dhe në zhvillimin e marrëdhënieve të tyre në përgjithësi, në mënyrë që të kontribuojnë sëbashku për ruajtjen dhe pasurimin e gjuhëve të tyre. Për këtë qëllim, Karta kërkon të parandalojë organizimet e fragmentarizuara, ndarjet administrative brenda një shteti ose faktin se grupe të tilla vendosen në shtete të ndryshme në mënyrë që këto situata të mos përbëjnë pengesë për marrëdhëniet ndërmjet tyre.

68. Po ashtu, ky ndërgjegjësimit për një identitet të përbashkët ndërmjet folësve të një gjuhe krahinore ose pakice nuk duhet të reflektohet në mënyrë negative në përjashtimin ose marxhinalizmin e grupeve të tjera sociale. Objektivi i nxitjes së marrëdhënieve kulturore me folësit e gjuhëve të ndryshme krahinore ose të pakicave, si rezultat, i shërben si pasurimit kulturor dhe rritjes së mirëkuptimit ndërmjet të gjitha grupet në shtet.

69. Paragrafi 1.i shton një tjetër dimension: idenë që marrëdhëniet e tilla duhet të jenë në gjendje të zhvillohen përtej kufijve nëse grupet që flasin të njëjtën gjuhë krahinore ose pakice ose gjuhë të ngjashme krahinore ose pakice janë të shpërndarë në disa shtete. Si përkufizim, gjuhët krahinore ose të pakicave fliten në shtetin në fjalë nga një numër relativisht i vogël folësish; për qëllimin e pasurimit të ndërsjellë të sferës kulturore, kjo e fundit (gjuha krahinore ose e pakicës) mund të duhet të jetë në gjendje të bazohet në burimet kulturore të disponueshme përtej kufijve, tek grupe të tjera që flasin të njëjtën gjuhë ose një gjuhë të ngjashme. Kjo qasje është posaçërisht e rëndësishme në rastet kur një gjuhë krahinore në një shtet korrespondon me një gjuhë të madhe kulturore, ose dhe me gjuhën kombëtare të një shteti tjetër dhe kur bashkëpunimi ndërkufitar mund t'i bëjë të mundur komunitetit rajonal të përfitojë nga aktiviteti kulturor në gjuhën më të përhapur. Është e rëndësishme që shtetet të njohin legjitimitetin e këtyre marrëdhënieve dhe të mos i konsiderojnë ato të dyshimta përse i përket besimit që pritet prej çdo shtetasi të tij, ose si kërcënim të integritetit të tyre territorial. Një grup gjuhësor do të ndihet më i integruar në shtetin pjesë e të cilit është nëse ky grup njihet si i tillë dhe nëse atij nuk i pengohen kontaktet kulturore e fqinjët e tij.

70. Gjithsesi, vendeve u lihet dorë e lirë të identifikojnë zgjidhjet më të përshtatshme për realizimin e këtyre këmbimeve ndërmjet kombesh, duke pasur në veçanti parasysh kufizimet e brendshme dhe ndërkombëtare me të cilat mund të hasen disa prej tyre. Angazhime më specifike jepet në nenin 14 në Pjesën III.

Eliminimi i diskriminimit (neni 7, paragrafi 2)

71. Ndalimi i diskriminimit për përdorimin e gjuhëve krahinore ose të pakicave përbën garanci minimale për folësit e këtyre gjuhëve. Për këtë arsye, palët marrin përsipër të eliminojnë masat që dekurajojnë përdorimin ose cenojnë ruajtjen ose zhvillimin e një gjuhe krahinore ose pakice.

72. Gjithsesi, qëllimi i këtij paragrafi nuk është përcaktimi i barazisë së plotë të të drejtave ndërmjet gjuhësh. Siç tregohet dhe prej formulimit të tij, dhe në veçanti nga futja e termit "i pajustificuar", ky nen është në fakt shumë në përputhje me frymën e Kartës se në ndjekjen e politikave që lidhen me gjuhët krahinore

ose të pakicave mund të bëhen disa dallime ndërmjet gjuhësh. Në veçanti, masat e parashikuara nga secili shtet në favor të përdorimit të një gjuhe kombëtare ose krahinore nuk përbëjnë diskriminim kundër gjuhëve krahinore vetëm për arsye se jo të njëjtat masa merren në përfitim të tyre. Këto masa nuk duhet të përbëjnë pengesë për mbajtjen ose zhvillimin e gjuhëve krahinore ose të pakicave.

73. Në të njëjtën kohë, pikërisht për faktin se ekzistojnë pabarazi ndërmjet situatës së gjuhëve zyrtare dhe të gjuhëve krahinore ose të pakicave dhe për shkak se njerëzit që flasin gjuhët krahinore ose të pakicave janë zakonisht në disavantazh, Karta pranon se për qëllimin e ruajtjes dhe nxitje së këtyre gjuhëve mund të jenë të nevojshme masat pozitive. Me kusht që masat të kenë këtë qëllim dhe që ato të kërkojnë të mos bëjnë më tepër sesa të nxisin barazinë ndërmjet gjuhëve, ato nuk duhet të konsiderohen si diskriminuese.

Nxitja e respektit të ndërsjellë ndërmjet grupeve gjuhësore (neni 7, paragrafi 3)

74. Respektimi i gjuhëve krahinore ose të pakicave dhe zhvillimi i klimës së tolerancës ndërmjet tyre janë pjesë e shqetësimit të përgjithshëm për të zhvilluar të kuptuarin e një situatë pluraliteti gjuhësor brenda një shteti. Zhvillimi i kësaj fryme tolerance dhe të qenit të hapur nëpërmjet sistemit arsimor dhe medias është faktor i rëndësishëm në ruajtjen praktike të gjuhëve krahinore dhe të pakicave. Inkurajimi i masmedias për të ndjekur këto objektiva nuk konsiderohet se përbën ndikim të paligjshëm shtetëror; në fakt respektimi i të drejtave të njeriut, toleranca për pakicat dhe shmangia e nxitjes së urrejtjes janë ato lloj objektivash të cilat pjesa më e madhe e shteteve evropiane nuk hezitojnë t'i përcaktojnë si detyrime për median. Në të njëjtën frymë, për folësit e gjuhëve krahinore ose të pakicave, ky parim përbën një faktor të rëndësishëm që i bën ata të jenë të hapura ndaj gjuhëve dhe kulturave të shumicës.

Krijimi i organeve për të përfaqësuar interesat e gjuhëve krahinore dhe të pakicave (neni 7, paragrafi 4)

75. CAHLR e mendoi të rëndësishme ekzistencën e mekanizmave në çdo shtet nëpërmjet të cilave organet publike marrin parasysh nevojat dhe dëshirat e shprehura nga folësit e vetë gjuhëve krahinore ose të pakicave. Si rrjedhojë, u rekomandua që për çdo gjuhë krahinore ose pakice duhet të ketë një organ nxitës, përgjegjës për përfaqësimin e interesave të gjuhës në nivelin kombëtar, i cili merr masa praktike për nxitjen e gjuhës dhe monitoron zbatimin e Kartës në lidhje me një gjuhë të veçantë. Shprehja "sipas nevojës" dëshmon, ndër të tjera, se kur ekzistojnë institucione të tilla në një formë ose në një tjetër, Karta nuk ka si qëllim inkurajojë shtetet të krijojnë institucione të reja që publikojnë institucionet ekzistuese.

Zbatimi i parimeve të Kartës për gjuhët jo territoriale (neni 7, paragrafi 5)

76. Megjithëse Karta merret kryesisht me gjuhët që janë identifikuar historikisht me një zonë të caktuar gjeografike, CAHLR nuk dëshiron të lërë mënjanë ato gjuhë që janë folur tradicionalisht brenda shtetit, por që nuk kanë një bazë të saktë territoriale.

77. Gjithsesi, pranohet se për shkak të fushës territoriale të zbatimit të disa parimeve dhe objektivave të parashikuara në Pjesën II dhe vështirësisë praktike të marrjes së masave për zbatimin e tyre pa përcaktuar objektin e tyre gjeografik, këto dispozita nuk mund të zbatohen pa disa rregullime për gjuhët jo territoriale. Paragrafi 5 specifikon se masat duhet të zbatohen vetëm për aq sa është e mundur mbi këto gjuhë.

78. Disa nga dispozitat e parashikuara në paragrafin 1 deri në 4 mund të zbatohen pa vështirësi dhe për gjuhët jo territoriale; ky është rasti i njohjes së këtyre gjuhëve, masave për zhvillimin e frymës së respektimit, të kuptuarin dhe tolerancës ndërmjet tyre, ndalimit të diskriminimit dhe veprimet për t'u dhënë atyre mbështetje pozitive, mundësisë për grupet që i flasin këto gjuhë të zhvillojnë lidhje ndërmjet njëri-tjetrit brenda shtetit dhe jashtë shtetit dhe nxitjes së kërkimit dhe studimit të gjuhës. Nga ana tjetër, nuk është e mundur që dispozitat që kanë të bëjnë me ndarjet administrative dhe lehtësitë që u jepen personave që nuk janë folës të këtyre gjuhëve për të marrë njohuri mbi to nuk zbatohen për gjuhët jo territoriale, pasi këto masa mund të merren vetëm në një territor specifik. Së fundmi, objektivat e përgatitjes së dispozitave për mësimdhënien dhe studimin e këtyre gjuhëve jo territoriale dhe nxitjen e përdorimit të tyre në jetën publike ka të ngjarë të zbatohen, për arsye praktike, vetëm brenda rregullimeve të caktuara.

Pjesa III – Masat për nxitjen e përdorimit të gjuhëve krahinore dhe të pakicave në jetën publike në përputhje me angazhimet e dhëna në nenin 2, paragrafi 2

Neni 8 – Arsimi

79. Dispozitat e paragrafit 1 të këtij neni lidhen vetëm me territorin në të cilin përdoret çdo gjuhë krahinore ose pakice. Ato kërkohet të zbatohen edhe “në përputhje me situatën e secilës gjuhë”. Siç tregohet nëpërmjet përmendjes së nenit 2, paragrafi 2 më lart, kjo dispozitë lidhet kryesisht me përzgjedhjen e opsionit të pranuar të gjuhës siç parashikohet në nënparagrafët a deri në f.

80. Shprehja “pa cenuar mësimdhënien në gjuhën (gjuhët) zyrtare të shtetit” ka si synim të shmangë çdo mundësi interpretimi të dispozitave të nenit 8, paragrafi 1, dhe në veçanti të opsionit të parë së secilit nga paragrafët a deri në f – si përjashtuese të mësimin të gjuhës (gjuhëve) së folur nga shumica. Kjo tendencë e formimit të getove gjuhësore do të ishte në kundërshtim me parimet e ndërkulturalizmit dhe shumëgjuhësisë të theksuara në preambulë dhe jo miqësore me interesat e grupeve të prekura të popullsisë. Në rrethana të veçanta të këtyre shteteve kur Karta zbatohet për gjuhët zyrtare të përdorura më pak, kjo frazë mund të interpretohet se nënkupton se dispozitat e paragrafit 1 nuk cenojnë të mësuarin e gjuhëve të tjera zyrtare.

81. Neni 8 trajton nivelet e ndryshme të arsimit: arsimin parashkollor, shkollën fillore, nëntëvjeçare, të mesme, teknike dhe profesionale, universitetin dhe arsimin e të rriturve. Për secilin nga këto nivele arsimit janë dhënë mendime të ndryshme në varësi të situatës për secilën gjuhë krahinore ose pakice.

82. Disa nga nënparagrafët përdorin shprehjen “në numër të mjaftueshëm”. Kjo njeh se organeve publike nuk mund t’u kërkohet të marrin masat përkatëse kur situata e grupit gjuhësor e bën të vështirë sigurimin e numrit minimal të nxënësve që kërkohen për formimin e një klase. Në anën tjetër, duke pasur parasysh rrethanat e veçanta të gjuhëve krahinore dhe të pakicave, sugjerohet që kuota normale që kërkohet për formimin e një klase të jetë fleksibël dhe që një numër më i vogël nxënësish të mund të konsiderohen “të mjaftueshëm”.

83. Formulimi i opsionit iv në nënparagrafin c dhe d merr parasysh faktin se situatat kombëtare ndryshojnë si në varësi të moshës së shumicës dhe të moshës kur përfundon ky arsimim. Në varësi të këtyre rrethanave, dëshira që mund të merren parasysh mund të jenë ose dëshirat e vetë nxënësve ose dëshirat e familjeve të tyre.

84. Dihet se jo të gjitha sistemet arsimore bëjnë dallimin ndërmjet arsimit të mesëm dhe arsimit profesional, ku ky i fundit radhë konsiderohet si lloji i veçantë i arsimit të mesëm. Pavarësisht nga kjo, siç shprehet në nënparagrafët c deri në d, ky dallim merr parasysh ndryshimet që ekzistojnë në sistemet e trajnimit profesional. Në veçanti, në rastin e shteteve ku trajnimi profesional kryhet kryesisht nëpërmjet ushtrimit të praktikës dhe ku, si rezultat, masat në favor të gjuhës krahinore ose të pakicës janë të vështira të zbatohen, të paktën palëve u bëhet e mundur të pranojnë kërkesat më strikte në fushën e arsimit të mesëm të përgjithshëm.

85. Dispozitat që kanë të bëjnë me arsimin universitar dhe me arsimin e të rriturve janë të krahasueshme me dispozitat e niveleve të tjera të arsimit për aq kohë sa ato ofrojnë alternativën e mësimin në gjuhën krahinore ose të pakicës ose mësimin të saj si një lëndë e veçantë në nivelin arsimor. Për më tepër, si në rastin e arsimit parashkollor, ofrohet një tjetër zgjidhje për ato raste në të cilat organet publike nuk kanë kompetenca të drejtpërdrejta për llojin e arsimit. Në disa shtete numri i folësve të një gjuhe krahinore ose pakice mund të gjykohet si i pamjaftueshëm për ofrimin e arsimit universitar në atë gjuhë ose të asaj gjuhe. Në këtë drejtim është cituar shembulli i shteteve të cilat ose me anë të një marrëveshje specifike ose të një marrëveshje të përgjithshme për njohjen e diplomave e njohin diplomën universitare të marrë nga folësi i një gjuhe krahinore ose pakice në universitetin e një shteti tjetër në të cilin përdoret e njëjta gjuhë.

86. Paragrafi 1.g është motivuar nga shqetësimi i mos izolimit të mësimin të gjuhëve krahinore ose të pakicave nga kuadri i tyre kulturor. Këto gjuhë shpesh lidhen me një histori të veçantë dhe me tradita

specifike. Historia e kulturës krahinore ose të pakicave përbën element të trashëgimisë së Evropës. Si rezultat, është e dëshirueshme që edhe personat që nuk e flasin gjuhët në fjalë të kenë akses në të.

87. Në rastet kur një shtet angazhohet në garantimin e mësimit të një gjuhe krahinore ose pakice, ai duhet të analizojë mjetet e nevojshme të disponueshme, duke përfshirë financimin, personelin mësimdhënës dhe mjetet ndihmëse për të nxënëit. Por, kur flitet për personelin mësimdhënës, ngrihet edhe çështja e kompetencës së tyre, dhe, si pasojë, edhe e trajnimit të tyre. Ky është një element shumë i rëndësishëm, e andaj atij i është kushtuar një dispozitë e posaçme në paragrafin 1.h.

88. Në lidhje me rëndësinë themelore të mësimit në përgjithësi dhe të sistemit shkollor në veçanti për ruajtjen e gjuhëve krahinore ose të pakicave, CAHLR e pa të nevojshme të parashikonte një organ specifik ose disa organe për të monitoruar atë çfarë po bëhej në këtë fushë. Karakteristikat e këtij institucioni mbikëqyrës nuk specifikohen në paragrafin 1.i. Si rezultat, ky organ mund të jetë një institucion arsimor ose një institucion i pavarur. Ky funksion mund t'i jepet dhe organit që parashikohet në nenin 7, paragrafi 4, të Kartës. Në çdo rast Karta kërkon që gjetjet e procesit të monitorimit të bëhen publike.

89. Karta e kufizon mbrojtjen e gjuhëve krahinore ose të pakicës me zonën gjeografike ku këto gjuhë fliten tradicionalisht, por paragrafi 2 i nenit 8 parashikon një përjashtim nga ky rregull. Ai motivohet nga fakti se në rrethanat moderne të lëvizjes, parimi i territorialitetit mund të mos jetë më i mjaftueshëm në praktikë për mbrojtjen efektive të një gjuhe krahinore ose pakice. Në veçanti, një numër i konsiderueshëm folësish të këtyre gjuhëve kanë lëvizur në qytetet e mëdha. Gjithsesi, në dritën e vështirësive të përfshira në shtrirjen e dispozitës arsimore për gjuhët krahinore ose të pakicave jashtë bazës së tyre tradicionale territoriale, është hartuar në mënyrë fleksibël neni 8, paragrafi 2, përta i përket angazhimeve të përfshira dhe zbatohet në çdo rast zbatohet vetëm kur këto masa justifikohen nga numri i përdoruesve të gjuhës në fjalë.

Neni 9 – organet gjyqësore

90. Paragrafi 1 i këtij neni zbatohet vetëm për ato rrethe gjyqësore në të cilat numri i banorëve që përdorin gjuhët krahinore ose të pakicave i justifikon masat e marra. Kjo dispozitë përkon pjesërisht me rregullin e përgjithshëm të pjesës më të madhe të dispozitave të Kartës që ka të bëjë me ruajtjen e gjuhëve krahinore ose të pakicave brenda territorit ku ato përdoren në mënyrë tradicionale. Për gjykatat më të larta që gjenden jashtë territorit ku përdoret gjuha krahinore ose e pakicave i takon shtetit në fjalë të marrë parasysh natyrën e veçantë të sistemit gjyqësor dhe të hierarkisë së niveleve/shkallëve të tij të gjyqësorit.

91. Formulimi i fjalisë hyrëse të nenit 9, paragrafi 1, po ashtu reflekton shqetësimin e CAHLR për të mbrojtur parimet bazë të sistemit gjyqësor, të tilla si barazia e palëve dhe shmangia e vonësive të panevojshme në dhënien e drejtësisë, keqpërdorimin e mundshëm të lehtësive për rekurs në gjuhët krahinore ose të pakicave. Gjithsesi, ky shqetësim legjitim nuk justifikon kufizimin e përgjithshëm të angazhimeve të një pale të dhënë në të paragraf; por, keqpërdorimi i mundësive të ofruara do të duhet të përcaktohet nga gjyqtari i çështjes përkatëse.

92. Është bërë dallimi ndërmjet proceseve penale, civile dhe administrative dhe opsionet e ofruara janë në përputhje me natyrën e veçantë të këtyre proceseve. Siç tregohet nëpërmjet lidhëzave “dhe/ose”, disa nga këto opsione mund të përdoren në mënyrë kumulative.

93. Dispozitat e nenit 9, paragrafi 1, lidhen me proceset para gjykatave. Në varësi të rregullimeve të veçanta për administrimin e drejtësisë në secilin shtet, termi “gjykatë”, kur është e nevojshme, duhet të kuptohet se mbulon dhe organe të tjera që ushtrojnë një funksion gjyqësor. Kjo është veçanërisht e saktë për rastin e nënparagrafit c.

94. Opsioni i parë i nënparagrafëve a, b dhe c të nenit 9, paragrafi 1, përfshin shprehjen “zhvillon gjykimin në gjuhët krahinore ose të pakicës”. Kjo shprehje nënkupton në çdo rast gjuha përkatëse krahinore ose e pakicës përdoret në sallën e gjyqit në ato procese kur merr pjesë pala që e flet këtë gjuhë. Gjithsesi, i takon secilit shtet, në përputhje me karakteristikat e veçanta të sistemit të tij gjyqësor të përcaktojë objektin preciz të shprehjes “zhvillon gjykimin”.

95. Duhet të theksohet se paragrafi 1.a.ii, nëpërmjet të cilit palët zotohen t'i garantojnë të drejtën e përdorimit të gjuhës krahinore ose të pakicës të akuzuarit, shkon përtej të drejtës së të akuzuarit, të parashikuar në nenin 6, paragrafi 3.e, i Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut për pasjen e ndihmës falas të një përkthyesi nëse ai/ajo nuk e kupton gjuhën e përdorur gjatë gjykimit. Ashtu si nënparagrafi b.ii dhe c.ii, ky paragraf bazohet në konsideratat se edhe në rast se folësit e një gjuhe krahinore ose pakice janë në gjendje të flasin gjuhën zyrtare, kur bëhet fjalë për shprehjen para gjykatës, ata mund të ndjejnë nevojën e të shprehurit në gjuhën që është emocionalisht më pranë tyre, ose në gjuhën ku ndihen më rahat të flasin. Si rezultat, kufizimi i zbatimit të kësaj pike vetëm në situatat e nevojës praktike do të binte ndesh me qëllimin e Kartës. Nga ana tjetër, për shkak se kjo dispozitë shkon përtej aspektit strikt të të drejtave të njeriut duke i dhënë në fakt të akuzuarit të drejtën për përzgjedhjen e gjuhës dhe për shkak se kërkon ofrimin e lehtësirave në përputhje me vendimin e të akuzuarit/akuzuarës, u konsiderua e arsyeshme që shteteve t'u lejohej të vendosin të pranonin ose jo këtë pikë dhe të kufizojnë zbatimin e saj në rrethe të caktuara gjyqësore.

96. Qëllimi i paragrafit 1.d është ofrimi i përkthimit me shkrim ose me gojë kur ai bëhet i nevojshëm për zbatimin e nenit 9, paragrafët 1.b deri në c, pa pagesë. Në rastin e atyre shteteve që nuk e përzgjedhin këtë paragraf, u takon atyre ta zgjidhin këtë çështje ose nëpërmjet dispozitave ekzistuese ligjore ose duke miratuar ligje të reja, apo dispozita specifike të cilat marrin parasysh nevojën e nxitjes së gjuhëve krahinore ose të pakicave. Si pasojë, kostot mund t'i ngarkohen ose plotësisht ose pjesërisht personit që bën kërkesën për një akt të caktuar, ose mund të ndahen ndërmjet palëve, etj.

97. Paragrafi 2 trajton vlefshmërinë e dokumenteve gjyqësore të hartuara në një gjuhë krahinore ose pakice. Në fakt objekti i tij është i kufizuar, pasi ai nuk jep të gjitha kushtet për vlefshmërinë e një dokumenti ligjor, por kufizohet vetëm në parashikimin se fakti që një dokument hartohet në një gjuhë krahinore ose pakice në vetvete dhe i vetëm nuk mund të jetë shkak për mohimin e vlefshmërisë së tij. Për më tepër, ai nuk e përjashton një shtet nga nxjerrja e formaliteteve të tjera shtesë në një rast të tillë, si për shembull nevojën për një formulë të veçantë certifikimi që i duhet bashkëngjitur dokumentit në gjuhën zyrtare. Paragrafi 2.b nënkupton se përmbajtja e dokumentit të paraqitur nga pala që përdor gjuhën krahinore ose të pakicës bëhet e ditur, në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë, (nëpërmjet reklamave, shërbimit informativ shtetëror, etj.) për palën tjetër ose për një palë të tretë të interesuar që nuk flet gjuhën krahinore ose të pakicës, në një formë që është e kuptueshme prej tyre.

98. Zbatimi i nenit 9, paragrafi 2, nuk cenon zbatimin e traktateve dhe konventave për ndihmë të ndërsjellë në çështjet ligjore, secila nga të cilat trajton qartë çështjen e gjuhëve që do të përdoren.

99. Paragrafi 3 flet për përkthimin e teksteve ligjore në gjuhët krahinore ose të pakicave. Shprehja "nëse nuk parashikohet ndryshe" i referohet rasteve kur teksti ekziston në një gjuhë krahinore ose pakice pasi ai është përkthyer në një gjuhë të ngjashme ose identike që është gjuhë zyrtare e një shteti tjetër.

Neni 10 – Organet administrative dhe shërbimet publike

100. Qëllimi i këtij neni është t'u lejojnë folësve të gjuhëve krahinore ose të pakicave të ushtrojnë të drejtat e tyre si qytetarë dhe të plotësojnë detyrimet e tyre qytetare në kushte që respektojnë mënyrën e tyre të të shprehurit.

101. Dispozitat janë hartuar kryesisht për të përmirësuar komunikimin ndërmjet organeve publike dhe personave që përdorin gjuhët krahinore ose të pakicave. Është e vërtetë që situatat social-kulturore janë zhvilluar në mënyrë të tillë që pjesa më e madhe e njerëzve që i flasin këto gjuhë janë bilingualë dhe në gjendje të përdorin gjuhën zyrtare për të komunikuar me organet publike. Gjithsesi, lejimi i përdorimit të gjuhëve krahinore ose të pakicave në lidhje me këto organe është shumë i rëndësishëm për statusin e këtyre gjuhëve, zhvillimin e tyre dhe nga pikëpamja subjektive. Qartazi, nëse një gjuhë do të pengohej tërësisht nga ndërveprimi me organet, në fakt ajo do të mohohej si gjuhë e tillë, pasi gjuha është mjet i komunikimit publik dhe përdorimi i saj nuk mund të reduktohet vetëm në sferën e marrëdhënieve private. Për më tepër, nëse një gjuhë nuk i jepet akses në sferën politike, ligjore ose administrative, ajo do të humbë gradualisht të gjithë potencialin e saj terminologjik dhe do të bëhet një gjuhë "e cinguar", e paaftë për të

shprehur çdo aspekt të jetës së komunitetit.

102. Në lidhje me llojet e masave të ndërmarra nga organet publike, neni 10 bën ndarjen e tyre në tri kategori:

- masat e organeve administrative të shtetit: ose thënë me fjalë të tjera aktet tradicionale të organeve publike, në veçanti në formën e ushtrimit të prerogativave ose kompetencave të parashikuara në ligje të zakonshme (paragrafi 1);
- masat e organeve vendore dhe rajonale, që janë organe të përgjithshme nën-kombëtare territoriale me kompetenca vetëqeverisje (paragrafi 2);
- masat e organeve që ofrojnë shërbime publike, të parashikuara ose në të drejtën publike ose në atë private ku ato mbeten nën kontrollin publik: shërbimet postare, spitalet, elektriciteti, transporti, e kështu me radhë (paragrafi 3).

103. Në secilën prej fushave i është kushtuar rëndësi diversitetit të situatave gjuhësore, me ndryshimet e përshtatshme sipas natyrës specifike të organeve në fjalë. Në disa raste karakteristikat e gjuhës krahinore ose të pakicës e lejojnë atë të njihet si gjuhë “kuazi zyrtare”, duke e bërë atë gjuhë pune në territorin e saj, ose mjetin normal të komunikimit të organeve publike. (Përdorimi i gjuhës zyrtare ose i gjuhës që flitet më shumë mbetet ende normë në kontratat me personat që nuk e flasin gjuhën krahinore ose të pakicës). Po ashtu, gjuha mund të përdoret të paktën në ato marrëdhënie që këto organe kanë me persona që u drejtohen atyre në atë gjuhë. Gjithsesi, kur situata objektive e një gjuhe krahinore ose pakice i bën këto zgjidhje jo praktike, ofrohen masat minimale për të ruajtur pozicionin e folësve të gjuhës në fjalë: aplikimet ose dokumentet me gojë ose me shkrim mund të dorëzohen në mënyrë legjitime në gjuhën krahinore ose të pakicës, por pa nënkuptuar detyrimin e marrjes së përgjigjes në atë gjuhë.

104. Angazhimet e palëve në paragrafët 1 dhe 3 cilësohen nga shprehja “për aq sa është arsyeshmërisht e mundur”. Kjo dispozitë nuk është hartuar për të shërbyer si zëvendësuese e shtimit të opsionit që u jepet palëve nga neni 2, paragrafi 2 dhe 3, paragrafi 1, për heqjen e disa nga dispozitat e Pjesës III të Kartës nga angazhimet e tyre në lidhje me çdo gjuhë të veçantë. Gjithsesi, ajo kërkon të marrë parasysh faktin se disa nga masat e parashikuara kanë ndikime domethënëse përsa i përket financimit, personelit ose trajnimit. Pranimi i një dispozite të caktuar në lidhje me një gjuhë të caktuar përfshin domosdoshmërisht angazhimin e ofrimit të burimeve dhe bërjes së rregullimeve administrative që kërkohen për ta dispozitën efektive. Gjithsesi, njihet se mund të ketë disa rrethana në të cilat zbatimi i përgjithshëm ose i pacilësuar i dispozitës në fjalë nuk është realist ose nuk është ende realist. Shprehja “për aq sa është arsyeshmërisht e mundur” u lejon palëve të përcaktojnë rastet individuale kur shfaqen rrethana të tilla gjatë zbatimit të këtyre dispozitave.

105. Kushtet e paragrafit 2, dhe në veçanti angazhimet e palëve “për të lejuar dhe/ose inkurajuar” janë hartuar në mënyrë të tillë që marrin parasysh parimin e autonomisë lokale dhe rajonale. Ato nuk nënkuptojnë se i jepet më pak rëndësi zbatimit të dispozitave të parashikuara këtu e të cilat lidhen me organet publike që janë më pranë qytetarëve. Në përgjithësi, CAHLR ishte i vetëdijshëm se zbatimi i disa nga dispozitat e Kartës bie nën kompetencën e organeve lokale dhe rajonale, dhe mund të kërkojë kosto shtesë për to. Palët duhet të sigurojnë se zbatimi i Kartës respekton parimin e autonomisë lokale siç përcaktohet në Kartën Evropiane të Vetëqeverisjes Vendore, dhe në veçanti në përputhje me nenin 9 të saj, paragrafi 1, i cili parashikon se: “organet lokale kanë të drejtë, brenda politikës ekonomike kombëtare, të kenë burime e veta financiare, të cilat ata mund t’i përdorin lirisht brenda kuadrit të kompetencave të tyre.”

106. Paragrafi 2.a parashikon përdorimin e gjuhëve krahinore ose të pakicave “brenda kuadrit” të një organi rajonal ose vendor. Ky formulim ka si synim të dëshmojë se një gjuhë rajonale ose pakice mund të përdoret si gjuhë pune nga organi përkatës; gjithsesi, ajo nuk nënkupton se gjuha krahinore ose e pakicës mund të përdoret në komunikimet me qeverinë qendrore.

Neni 11 – Media

107. Koha dhe hapësira që mund të sigurojnë gjuhët rajonale ose të pakicave në media është shumë e rëndësishme për ruajtjen e tyre. Sot nuk ka asnjë gjuhë që mund të ruajë ndikimin e saj nëse nuk ka akses

në format e reja të komunikimeve masive. Zhvillimi i tyre në të gjithë botën dhe procesi i teknologjisë po çojnë në dobësimin e ndikimit kulturor të gjuhëve që fliten më pak. Për mediat më të mëdha, në veçanti për televizionin, numri i shikuesve është zakonisht faktori vendimtar. Por, gjuhët krahinore ose të pakicës përfaqësojnë një treg të vogël kulturor. Pavarësisht nga mundësitë e reja që u ofrohen atyre nga zhvillimet e teknologjisë së transmetimit, është e vërtetë që në mënyrë që këto gjuhë të kenë akses në media, atyre u nevojitet mbështetja e publikut. Media përbën një fushë ku ndërhyrja publike është e kufizuar dhe masat nëpërmjet rregulloreve nuk janë shumë efektive. Organet publike veprojnë në këtë fushë kryesisht nëpërmjet inkurajimit dhe ofrimit të ndihmës. Me qëllimin e të siguruarit se ky inkurajim dhe kjo ndihmë jepet në mbështetje të gjuhëve krahinore ose të pakicave, Karta u kërkon shteteve të marrin angazhime në nivele të ndryshme.

108. Masat e parashikuara në këtë nen janë në përfitim të përdoruesve të gjuhëve krahinore ose të pakicave brenda zonave përkatëse gjeografike të këtyre gjuhëve. Formulimi i paragrafit 1 në këtë aspekt, i cili ndryshon nga formulimi i neneve të tjera, merr parasysh natyrën e veçantë, të medias audio-vizive në veçanti. Pra, edhe nëse masat janë marrë duke iu referuar një territori të posaçëm, efektet e tyre mund të shtrihen goxha përtej tij; në anën tjetër, masat nuk është e nevojshme të merren brenda territorit në fjalë, pasi ato janë në favor të personave që jetojnë atje.

109. Dihet se organet publike në shtete të ndryshme kanë nivele të ndryshme kontrolli mbi median. Për këtë arsye, paragrafi 1 dhe 3 specifikon se shtrirja e angazhimeve të tyre përcaktohet nga shtrirja e kompetencës, kompetencave ose rolit legjitim në këtë fushë. Për më tepër, theksohet se në çdo shtet roli legjitim i tij në krijimin e kuadrit dhe kushteve ligjore brenda të cilit mund të arrihet qëllimi i këtij neni kufizohet nga parimi i autonomisë së medias.

110. Paragrafi 1 i nenit 11 bën dallimin ndërmjet angazhimeve që propozohen në përfitim të gjuhëve krahinore ose të pakicave në fushën e radios dhe të televizionit kur radio dhe televizioni kryejnë një mision në shërbim të publikut ose jo. Ky mision, i cili mund të kryhet nga një organ publik ose privat transmetimi, përfshin ofrimin e një game të gjerë programesh, duke përfshirë dhe shijet dhe interesat e pakicës. Në këtë kuadër, shteti mund të bëjë dispozitë (për shembull në legjislacion ose në specifikimet e transmetuesit) për transmetimin e programeve në gjuhët krahinore ose të pakicave. Nënparagrafi a merret me këtë situatë. Nga ana tjetër, kur transmetimi konsiderohet si një funksion tërësisht privat, shteti nuk mund të bëjë gjë tjetër veçse të "inkurajojë dhe/ose lehtësojë" (nënparagrafi b dhe c). Vetëm situata e fundit zbatohet për shtypin e shkruar (nënparagrafi e). Kur është e mundur, angazhimet e marra nga palët përfshijnë dhe ndarjen e frekuencave të nevojshme për subjektet që transmetojnë në gjuhët krahinore ose të pakicave.

111. Sado minimal të jetë roli i shtetit në lidhje me median, shteti të paktën ka fuqinë e garantimit të lirisë së komunikimit dhe marrjes së masave, duke përfshirë dhe eliminimin e pengesave për të siguruar këtë liri. Për këtë arsye, paragrafi 2 nuk përmban të njëjtën dispozitë si paragrafi 1 në lidhje me shtrirjen e kompetencës së organeve publike. Angazhimi për të garantuar lirinë e sinjalit lidhet jo vetëm me pengesat e qëllimshme të vendosura përgjatë marrjes së transmetimit të programeve nga shtete fqinje, por dhe me pengesat pasive që vijnë si rezultat i dështimit të organeve përgjegjëse për të marrë masa për ta bërë sinjalin të pranueshëm.

112. Përballë faktit që transmetuesit e një shteti fqinj mund të mos jenë objekt i të njëjtave kushteve legjitime si kushtet e prodhuara në territorin përkatës të palës, fjalia e tretë e këtij paragrafi prezanton një garanci që është formuluar në të njëjtat kushte si neni 10, paragrafi 2 i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut në lidhje me lirinë e shprehjes. Gjithsesi, duhet të theksohet se në lidhje me televizionin, për ato shtete që janë palë e Konventës Evropiane për Televizionin Ndërkufitar, rrethanat dhe kushtet sipas të cilave mund të kufizohen liritë e garantuara nga neni 11, paragrafi 2 Kartës do të përcaktohen nga konventa, në veçanti nga parimi i mos-kufizimit të ritransmetimit të shërbimeve të programeve që përkojnë me kushte e Konventës për Televizionin Ndërkufitar në territorin e tyre. Dispozitat e këtij paragrafi nuk prekin nevojën e respektimit të së drejtës së autorit.

113. Neni 11, paragrafi 3, parashikon përfaqësimin e interesave të përdoruesve të gjuhëve krahinore ose të pakicës në organet përgjegjëse për sigurimin e pluralizmit në media. Struktura të tilla ekzistojnë në pjesën më të madhe të shteteve evropiane. Fjalët "ose merren parasysh" janë futur në përgjigje të vështirësive të

mundshme që kanë të bëjnë me përcaktimin se kush janë përfaqësuesit e përdoruesve të këtyre gjuhëve. CAHLR ishte e mendimit se është e mjaftueshme që grupet gjuhësore të përfaqësohen në kushte të ngjashme me kategoritë e tjera të popullsisë. Kjo mund të organizohet, për shembull, nëpërmjet organeve që përfaqësojnë gjuhë krahinore ose pakicash, të cilat parashikohen në nenin 7, paragrafi 4 i Kartës.

Neni 12 – Aktivitetet dhe lehtësitë kulturore

114. Në këtë fushë, si dhe në rastin e nenit 11, shteteve u kërkohet të angazhohen deri në masën në të cilën organet publike kanë kompetenca, fuqi dhe një rol legjitim, që u lejon atyre të marrin masa efektive. Për shkak se organet publike kanë ndikim të padyshimtë mbi kushtet në të cilat përdoren lehtësitë kulturore, Karta u kërkon atyre të sigurojnë se gjuhët krahinore edhe të pakicave kanë vendin e duhur në funksionimin e këtyre lehtësive.

115. Në paragrafin 1.a shteteve u kërkohet në përgjithësi të inkurajojnë iniciativat që janë tipike të modeleve të shprehjes kulturore që lidhet në mënyrë specifike me gjuhët krahinore ose të pakicës. Mjetet për këtë mbështetje janë po ato që përdoren për qëllime të nxitjes kulturore. Shprehja “mjetet e ndryshme të përhapjes së veprave ...” mbulon, në varësi të llojit të aktivitetit kulturor në fjalë, botimin, prodhimin, prezantimin, shpërndarjen, transmetimin, e kështu me radhë.

116. Për shkak të numrit të kufizuar të folësve ndërmjet popullsisë, gjuhët krahinore ose të pakicës nuk kanë të njëjtin produktivitet kulturor si gjuhët e folura më gjerësisht. Në mënyrë që të nxitet përdorimi i tyre dhe të lejohen folësit e tyre të prekin trashëgiminë e madhe kulturore, është e nevojshme të sigurohet aksesimi në teknikat e përkthimit, dublimit, post-sinkronizimit dhe titrimin (paragrafi 1.c). Shmangia e pengesave kulturore nënkupton një proces të dykrahshëm. Si rezultat, është e domosdoshme për shkak të paqëndrueshmërisë dhe statusit të gjuhëve krahinore ose të pakicës që punë të rëndësishme të prodhuara prej tyre të bëhen të njohura për një publik më të gjerë. Ky është qëllimi i paragrafit 1.b.

117. Në lidhje me funksionimin e institucioneve kulturore, pra të organeve funksioni i të cilave është marrja përsipër ose mbështetja e aktiviteteve kulturore në një shumëllojshmëri formash, shteteve u kërkohet të sigurojnë që këto institucione t'i japin rëndësi të mjaftueshme në programet e tyre njohurisë dhe përdorimit të gjuhëve krahinore ose të pakicave dhe kulturave të tyre (neni 12, paragrafi 1.d to f). Karta sigurisht që nuk mund të specifikojë mënyrën sesi gjuhët krahinore ose të pakicave duhet të përfshihen në aktivitetet e këtyre institucioneve. Ajo flet thjeshtë për “lejimin e nevojshëm” të tyre. Roli i shtetit në këtë sferë është zakonisht rol udhëzues dhe mbikëqyrës; shteteve nuk u kërkohet të zhvillojnë më tej këtë objektivë, por thjesht “të sigurojnë” se kjo objektivë ndiqet.

118. Karta parashikon krijimin e një organi përgjegjës për çdo gjuhë rajonale ose të pakicave për të mbledhur, mbajtur një kopje dhe për të shpërndarë veprat në atë gjuhë (neni 12, paragrafi 1.g). Duke pasur parasysh situatën e dobët në të cilën gjenden shumë gjuhë krahinore ose pakicash, është e nevojshme që kjo lloj pune të organizohet në mënyrë sistematike, ndërsa mënyra e organizimit u lihet në dorë shteteve përkatëse. Për qëllimet e zbatimit të paragrafit g mund të jetë e nevojshme që shtete të caktuara të miratojnë ligjin për depozitimin ligjor dhe arkivat, në mënyrë që organi i caktuar të marrë pjesë në konservimin e punimeve në gjuhët krahinore ose të pakicave.

119. Zbatimi i nenit 12, paragrafi 1, lidhet me territorin në të cilin përdoren gjuhët krahinore ose të pakicave, megjithëse njihet që në praktikë shumë nga dispozitat e tij kanë implikime që shkojnë përtej territorit. Duke pasur parasysh natyrën e nxitjes kulturore dhe nevojat që shkojnë përtej zonave në të cilat përdoren tradicionalisht gjuhët (në veçanti si rezultat i migrimit të brendshëm), neni 12, paragrafi 2, prezanton dispozitat që përkojnë me dispozitat e nenit 8, paragrafi 2.

120. Të gjitha shtetet kërkohen të promovojnë kulturën e tyre kombëtare jashtë shteti. Në mënyrë që të jepet një panoramë e plotë dhe e besueshme e kësaj kulture, ky promovim nuk duhet të lërë mënjanë gjuhët dhe kulturat krahinore ose të pakicave. Ky angazhim, i cili parashikohet në nenin 12, paragrafi 3, përbën mënyrën e zbatimit të parimit të njohjes së gjuhëve krahinore ose të pakicave të mishëruar në nenin 7, paragrafi 1.a, i Pjesës II të Kartës.

Neni 13 – Jeta ekonomike dhe sociale

121. Në sistemet ekonomike dhe sociale që karakterizojnë shtetet e Këshillit të Evropës, ndërhyrja e organeve publike në jetën ekonomike dhe sociale kryesisht kufizohet në miratimin e ligjeve dhe rregulloreve. Në këto rrethana, mundësitë e marrjes së masave nga organet për të siguruar se gjuhët krahinore ose të pakicave mbulohen siç duhet në këto sektorë janë të kufizuara. Karta parashikon disa masa në këtë fushë. Në njërën anë ajo kërkon të eliminojë masat për ndalimin ose dekurajimin e përdorimit të gjuhëve të tilla në jetën ekonomike dhe sociale dhe propozon, në anën tjetër, disa hapa pozitive.

122. Dispozitat e nenit 13, paragrafi 1, i japin zbatim konkret parimit të mosdiskriminimit. Kjo është arsyeja pse këto dispozita janë synuar të zbatohen në të gjithë territorin e shteteve kontraktuese dhe jo vetëm në ato pjesë të atij territori ku përdoren gjuhët krahinore ose të pakicave.

123. Neni 13, paragrafi 2 i Kartës jep një listë të masave konkrete në mbështetje të gjuhëve rajonale ose të pakicave në këtë sektor. Për arsye praktike, ato kufizohen në zonat gjeografike ku përdoren këto gjuhë. Për sa i përket parashikimit “për aq kohë sa është arsyeshmërisht e mundur”, duhet të drejtohem tek shpjegimet e bëra në nenin 10 më lart (shih paragrafin 104). Së fundmi, angazhimet e palëve shtrihen vetëm për aq kohë sa organet publike kanë kompetencë, një dispozitë e cila lidhet vetëm me nënparagrafin C.

Neni 14 – Shkëmbimet ndërkufitare

124. Ky nen shtjellon dhe zhvillon idenë e parashikuar në nenin 7, paragrafi 1.i, dhe i referohet shpjegimeve të dhëna më lart (shih paragrafët 69-70).

125. Në shumë fusha bashkëpunimi ndërkufitar zhvillohet ndërmjet rajoneve fqinje të shteteve të ndryshme. Vihet re se në raste të caktuara, një situatë e tillë mund të shihet ende si problem për sa i përket integritetit territorial. Ndërsa shtetet evropiane tani janë afruar më tepër ndaj njëri-tjetrit, ka ardhur koha që shtetet e përfshira të përdorin “faktorin kulturor” për të rritur të kuptuarin e tyre të ndërsjellë. Këshilli i Evropës ka hartuar një konventë kuadër për bashkëpunimin ndërkufitar në nivelin lokal dhe rajonal. Ndërsa është e dëshirueshme që ky bashkëpunim të zhvillohet në mënyrë të përgjithshme, paragrafi b thekson se kjo situatë bëhet dhe më e rëndësishme kur një gjuhë krahinore flitet në të dyja anët e kufirit.

126. Bashkëpunimi i parashikuar mund të shtrihet për çështje të tilla si binjakëzimet e shkollave, shkëmbimet e mësuesve, njohja e ndërsjellë të diplomave dhe kualifikimeve, organizimi i përbashkët i aktiviteteve kulturore, qarkullimi i mëtejshëm të aseteve kulturore (librave, filmave, ekspozitave, etj.) dhe aktiviteteve ndërkufitare të agjencive kulturore (kompanitë teatrale, lektorët, etj.). Në disa rrethana mund të jenë mjete më të kënaqshme (dhe më pak të kushtueshme) zbatimi angazhimet e ndërmarrja në bazë të neneve të tjera të Kartës: për shembull, në lidhje me ofrimin e lehtësive të arsimit të lartë të parashikuar në nenin 8, paragrafi 1.e, një marrëveshje dypalëshe mund të bëjë rregullime për studentët në fjalë të ndjekin institucionet e duhura të arsimit në një shtet fqinj.

Pjesa IV – Zbatimi i Kartës

(Nenet 15-17)

127. Për të bërë të mundur monitorimin e zbatimit nga Këshilli i Evropës, shtetet anëtare dhe publiku i gjerë, Karta ka përcaktuar sistemin e raporteve periodike nga palët për masat e marra për realizimin e dispozitave të saj. Raportet bëhen një herë në tre vjet. Raporti i parë, i cili ka si qëllim të përshkruajë situatën e gjuhëve krahinore ose të pakicave në kohën kur Karta hyn në fuqi për shtetin në fjalë, duhet të dorëzohet brenda një viti nga data e hyrjes së Kartës në fuqi.

128. Për të siguruar efikasitetin e sistemit për monitorimin e zbatimit të Kartës, Karta parashikon krijimin e një komiteti ekspertësh për shqyrtimin e raporteve që dërgohen nga palë të ndryshme. Është e mundur gjithashtu që komiteti i ekspertëve të takohet me organe ose shoqata që dëshirojnë të japin informacion shtesë atij ose të përshkruajnë situata specifike që lidhen me zbatimin e Kartës, në veçanti të Pjesës III të

saj (neni 16, paragrafi 2). Vetëm organet e krijuara në mënyrë të ligjshme në njërin ndër palët do të ketë akses në komitetin e ekspertëve për çështjet që kanë të bëjnë me atë palë. Qëllimi i këtij rregulli është që të parandalohen grupet selitë e cilave janë jashtë palës që lidhet me zbatimin e Kartës të përdorin sistemin e monitorimit të krijuar nga Karta për të gjeneruar mosmarrëveshje ndërmjet palëve.

129. Duhet të theksohet se kjo nuk është procedurë kuazi-gjyqësore ankesash. Komiteti i ekspertëve është i udhëzuar thjesht për të monitoruar zbatimin e Kartës dhe për të marrë informacion për këtë qëllim. Organet të cilave u referohet neni 16 nuk mund t'i kërkojnë atij të veprojnë pak a shumë si organ apelimi gjyqësor.

130. Komiteti i ekspertëve mund të verifikojë çdo informacion që i dërgohet shteteve në fjalë dhe duhet t'u bëjë atyre kërkesa për shpjegime të tjera ose për informacion për qëllimet e kryerjes së hetimeve. Rezultatet i komunikohen Këshillit të Ministrave, së bashku me komentet e shteteve përkatëse, me rastin e prezantimit të raporteve të ekspertëve. Megjithëse mund të duket se në interes të të qenit i hapur këto raporte duhet të botohen në mënyrë automatike, u ndje se përderisa ato mund të përmbajnë propozime për rekomandimet që Komiteti i Ministrave mund të çojë tek një ose më shumë shtete, duhet të lihet në dorë të Komitetit të Ministrave të gjykojë rast pas rasti se deri në çfarë mase duhet të botohen raportet.

131. Numri i anëtarëve të komitetit të ekspertëve do të jetë i njëjtë me numrin e palëve në Kartë. Anëtarët duhet të jenë persona me kompetencë të njohur në fushën e gjuhëve krahinore ose lokale. Në të njëjtën kohë, duke theksuar tiparin personal të brendshëm të "integritetit më të lartë", Karta bën të qartë se ekspertët e caktuar në komitet, në kryerjen e detyrave të tyre, duhet të jenë të lirë të veprojnë në mënyrë të pavarur dhe të mos jenë objekt i udhëzimeve nga qeveritë e përfshira.

132. Kjo mënyrë monitorimi e zbatimit të Kartës nga një komitet ekspertësh do të bëjë të mundur krijimin e një informacioni objektiv rreth situatave të gjuhëve krahinore ose lokale, ndërsa respektohen deri në fund përgjegjësitë specifike të shteteve.

Pjesa V – Dispozitat përfundimtare

133. Dispozitat përfundimtare të përfshira në nenet 18 deri në 23 bazohen në modelin e klauzolve përfundimtare të konventave dhe marrëveshjeve të Këshillit të Evropës.

134. U vendos që ndërmjet këtyre dispozitave të mos përfshihej një klauzolë territoriale që u lejon palëve të përjashtojnë pjesë të territoreve të tyre nga objekti i Kartës. Kjo për shkak të faktit se është karakteristikë e brendshme e kësaj Karte të merret me territore specifike, pra me territoret mbi të cilat përdoret gjuhët krahinore ose lokale; për më tepër, palët kontraktuese e kanë të drejtën, sipas nenit 3, paragrafi 1, të specifikojnë këto gjuhë krahinore ose lokale mbi të cilat do të zbatohen angazhimet e tyre të detajuara.

135. Sipas nenit 21, palët kanë të drejtën e bërjes së rezervimeve vetëm në lidhje me paragrafët 2 deri më 5 të nenit 7 të Kartës. CAHLR ishte e mendimit se shtetet kontraktuese nuk duhet të kenë mundësinë të bëjnë rezervime në lidhje me nenin 7, paragrafi 1, pasi ky paragraf përmban objektivat dhe parimet. Për sa i përket Pjesës III, është e qartë se për një tekst që i lejon palëve kaq shumë përzgjedhje për realizimin e angazhimeve të ndërmarra prej tyre, rezervimet do të ishin të pavend.

136. Duke pasur parasysh rëndësinë e lëndës së Kartës për shumë shtete të cilat nuk janë fare ose nuk janë deri tani shtete anëtare të Këshillit të Evropës, u vendos që Karta të ishte një konventë e hapur në të cilën shtetet jo anëtare mund të ftohen të aderojnë (Neni 20).